

Формирање војне санитетске службе у Србији средином XIX века

Миле Игњатовић

Војномедицинска академија, Клиника за општу и васкуларну хирургију,
Београд

Кључне речи: историја медицине, XIX век; medicina, vojna; bolnice, vojne; sanitetska služba; lekari; Srbija.

Key words: history of medicine, 19th cent; military medicine; hospitals, military; medical corps; physicians; Serbia.

Узлет санитетске службе у току српских устанака био је краткотрајан. Убрзо се све враћа на старо, затечено стање – најзаосталије у Европи. Учени доктори почињу да долазе у Србију, али их је мало. За брже промене нема се ни могућности ни подршке. Српске навике и схватања мењају се још теже.

Циљ овог рада је да критички сумира и изнесе недовољно познате податке о санитетским приликама у тадашњој Србији и о формирању војне санитетске службе после Другог српског устанка до српско-турских ратова (1876–1877. год).

Санитетске прилике у Србији

Први цивилни учени доктор, који је дошао у Србију и у њој радио, је Грк Константин Александриди. Дошао је у Србију 1819, био у служби кнеза Милоша и напустио је после две године „*што су му почели њају ѡреко ѡгоодбе умањивајши*“ (1). Поред Вуковог сведочења, једини веродостојни документ о његовом раду је претплата за 1819. год. на Давидовићев „Забавник“, где је поред имена записано „*доктор медицине и лекар књаза српског*“ (2). Др Вито Ромита (1783–1828), Италијан, Наполитанац и карбонар¹, други је по реду доктор који је дошао у Србију. Дошао је 1823. год. из Цариграда (преко Букурешта) као лекар београдског везира Аб-

дурахмана, али је 1824. прешао у Милошеву службу. Стално је живео у Београду (где је од везира добио велико имање на којем је градио кућу), а по потреби је ишао у Крагујевац, Пожаревац и Црнуће. Крајем јануара 1824. постао је васпитач Милошеве ћерке Јелисавете и Јевремове ћерке Симке. Био је угледан, образован, окретан и брзо се обогатио. Из нејасних разлога изненада је напустио Србију, фебруара 1827, и вратио се у Букурешт, где је следеће године умро (3). Августа 1826. је помагао београдском везиру у вежбању војника, лечио је Јеленку („малу госпођу“) и Гаврила (љубавницу кнеза Милоша и њеног син), имао је много противника на двору који су порицали његово лекарско знање. Из писма Вита Ромите кнезу Милошу од 22. фебруара 1827. год. види се да је добио отпуст из службе јер није лечио болеснике и што је без дозволе напустио Крагујевац; у њему се правда болешћу и потребом одласка у Београд по лекове. Кнез Милош је тек 16. јула 1837. год. издао „Свидатељство“ у коме се каже да је Ромита био кнежев лекар, пре тога лекар београдског везира, да је умро у Влашкој 1828. год, да је за живота градио кућу за коју се задужио толико да је кућу оставио кнезу, а да тиме није подмирио ни половину дуга (4).

Др Бартоломео Селвестро Куниберт (1800–1851) трећи је доктор који је дошао у Србију. Дошао је 1826. из Цариграда као лекар београдског везира, али повремено лечи и Милошеву породицу, а од 1828. прелази у службу кнеза Милоша. У лечењу Милошеве породице сарађивао је са др Јованом Стејићем, др Ђорђем Пантелином, др Димитријем Вартијадесом и др Мишковиче-

¹ Карбонари – „угљари“ су чланови политичког удружења у Италији којима је првобитни циљ била борба против француског господства, а после 1814. год. ослобођење и уједињење Италије.

вим. Указом од 13. октобра 1833. год. кнез Милош му је доделио доживотну пензију од 300 форинти у сребру. Био је радо примљен код Вита Ромите као Италијан, Наполитанац и карбонар². Оженио се његовом ћерком Антонетом 1826. год. и добио кућу, познату „Докторову кулу“ (која постоји и данас у саставу Душевне болнице). У династичким борбама 1835. год. определио се за Милоша и био му је веран до краја живота, мада је у тим борбама чак заједно са енглеским конзулом Hedgesом био оптужен за покушај тровања Милоша (5). Остао је у Београду до 1839. када га је Тома Вучић Перишић протерао заједно са Милошем. (6). Написао је добру историју свог времена. За њега је везана и једна немила епизода. Наиме, у жеку епидемије тифуса у београдском гарнизону оболео је и др Карло Белони. Куниберта, као јединог преосталог лекара у Београду, кнегиња Љубица упутила је у војну болницу, а он је после прве и једине визите рекао „да је *шамо* *иријејчива* зараза, и да он, као *фамилјаран* човек, не може више у *шу* болницу *ићи*“ (7). То се очигледно могло када ти је Милош кум.

Године 1829. било је већ пет лекара у Србији: Јован Стејић, Куниберт у Београду, Ђорђе Новаковић у Јагодини, непознати Рус у Пожаревцу и непознати турски лекар у Чачку (8).

Посредничка улога Шапца је врло значајна у целокупном културном препороду Србије и у развоју санитетске службе (9). Као гранични град тадашње Србије последњи је потпао под турско ропство, а, с друге стране, близина Аустро-Угарске условила је лакше ширење европских културних тековина и достигнућа. Пробуђене духовне снаге националним романтизмом после Првог и Другог српског устанка изродиле су у Подрињу: Вука Караџића, Јеврема Обреновића, Анту Богићевића, Стојана Новаковића, Јована Цвијића, Лазу Лазаревића, Јанка Веселиновића (10). Господар Јеврем Обреновић, брат Милошев и командант подрино-савске команде, унео је у Србију дух модерне Европе: први је понео европско одело, европски уредно свој дом, први набавио петролејку, штедњак и клавир, наставника и васпитача за своју децу. Поред тога, Јеврем Обреновић, услед „*шамновања* у *Небојши* кули *иод* *Турцима* *иодине* 1815, *осидаде* *вечно* *слабуњав* и *болешљив*, *ише* *набави* *себи* *лекара*“ (11). Он стипендира и потом 1829. год. доводи у Шабац др Јована Стејића, родом из Арада, једног од првих лекара и првог Србина доктора медицине у Србији. Ђорђу Магарашевићу, професору из Новог Сада, господар Јеврем је говорио: „*Жао* *ми* *је* *своја* *рода*, *ишио* *никаквој* *лекара* *нема*, *јер* *шакозвани* *хејими* *не* *заслужују* *име* *благодатјеља* *болесних*“ и убрзо формира прву болницу у Србији. Исте 1829. год. на предлог свог секретара Мијоковића заменио је „*своје* *кабадаије* *једном* *че-*

иом *сијајаће* *војске*“, што је зачетак будуће српске сталне војске, а на предлог Тирола, учитеља своје деце, „*иозове* и *иравој* *кайелмајстџора* ... и он му *устџроји* *ираву* *војничку* *'банду'*“. Већ 1830. год. кнез Милош, узима себи др Стејића за личног лекара. Исте године наређује да му се у Крагујевац пошаљу војска и војна музика говорећи: „*Мој* *је* *Јеша* *мудра* *глава*, *набавиће* *он* *ишо* *себи* *одмах* *још* *боље*, *а* *ми* *'вамо* *немамо* *ниће* *нишија*“.

Није успео (1828–1832) покушај стипендирања младих Срба који су започели студије медицине. Поједини су умрли за време студија (Антоније Недељковић и Александар Будимировић), поједини нису завршили или се нису вратили (Стефан Михаиловић, Павел Јаковчић), а Јаков Ужаревић „*није* *био* *досијојан* *кнежеве* *милоши*“ (12, 13). Једини су оправдали поверење и улагање: Максим Николић Мишковичев³ из Карловаца, Константин Михаиловић и Стева Милосављевић. Др Пацек о Стеви Милосављевићу (1827–1879) каже: „*Од* *како* *се* *је* *у* *обновљеној* *Србији* *иочела* *давати* *ишииендија* *за* *изучавање* *медицине* *на* *сиџрани*, *ово* *је* *ијрви* *случај* *да* *је* *избор* *извршен* *lege artis*. *Изабрани* *ишииомац* *С. М. лејо* *се* *одужио* *свом* *народу* *и* *ошарбини* *не* *само* *као* *лекар* *неио* *и* *као* *начелник* *санишјеиша*. *Није* *искључено* *да* *је* *ова* *ишииендија* *ишиицала* *на* *иок*. *Савку* *Панић*, *сесиџру* *Стевину*, *да* *ириликом* *ирављења* *ишесјамениша* *завешјеиша* *С. Л. друшјеиу* *велики* *ишац* *на* *Зеленом* *венцу* *'наком* *да* *се* *иодијеи* *Дом* *С. Л. друшјеиу* *у* *сиомен* *браиша* *јој* *Сјева-на'* *ишио* *је* *и* *учињено*“. Није успео покушај кнеза Милоша да преко Вука Караџића доведе Србе лекаре из Аустро-Угарске. Они су на Србију гледали као на Турску, „*у* *којој* *човек* *ниши* *је* *сиџуран* *са* *својим* *живошом*, *ни* *са* *имањем*“. Поред тога у Србији нису могли да задовоље своје амбиције и прохтеве. Сомборски лекар др Стефан Прерадовић одговорио је Вуку да неће доћи „*ишио* *је* *ишамо* *све* *неизвесно...* *и* *ишио* *не* *може* *наиустии-иши* *сомборски* *женски* *род*“, а др Константин Пејчић је у два наврата „*ишолоао* *кондиције* *какве* *ни* *суишану* *у* *Једрену* *Руси* *нису* *иосишављали*“. На крају је кнез Милош поручио Вуку да више никога не препоручује, „*ко* *хоће* *да* *дође*, *нек* *дође* *сам*, *иак* *како* *му* *буде*“. Једини изузетак био је др Јован Стејић (14).

Јован Стејић (1803–1853) био је лекар кнеза Милоша и његове породице и васпитач његових синова од 1830. до 1832. када је после увредљивог отпуста прешао у Земун. Није се вратио и поред више позива, али је до-

³ Често се наводи као Максим Николић Мишковић, али ради се о Максиму Николићу, рођеном у Сремским Карловцима 1804, који је сам свом српском имену, за време студија у Пешти, у инат мађарским колегама додао проруско Мишковичев. У знак захвалности за новчану помоћ у току студија, своју докторску дисертацију је посветио кнезу Милошу. У српској служби је од 1. априла 1834. као дворски лекар. Протеран је заједно са Милошем као његов веран присталица, а по повратку од 1859. год. војни је лекар. У својој 70-тој години обавештава Српско лекарско друштво да не може присуствовати седници јер је дежурни лекар у војној болници! Умро је 1878.

² За Куниберта се често тврди да је био пијемонтез, што не би одговарало, јер су пијемонтези на челу са царем Виториом Емануелом и Французи на челу са Наполеоном III ратовали заједно против Аустрије тек у другој половини XVIII века.

вино⁴ с њајриком, ња вруће њиџи и ознојиџи се“. У Милошевој Србији било је више епидемија колере (1831, 1836, 1848, 1849, 1855), али је била најстрашнија епидемија куге (пролеће 1814 до Сретења 1815) (16).

Формирање војне санитетске службе

Турска је признала право Србији на унутрашњу самоуправу објављивањем Хатишерифа 1830. год. којим је дозвољено да „Срби моју заснивају болнице“. Пет година касније донешен је први српски - Сретењски устав, а Милош завршава оснивање првих војних јединица ради „чувања јавној безбједији и њорешка“. У овом уставу стајао је и параграф: „Сџарайи се о средсџивима којима би се здравље војника одржало и о болницама и о друјим за војску њолезнима заведенијама“. Први војни лекари распоређени су исте 1835. и 1838. год, а 1836. год. установљене су и прве војне болнице у Крагујевцу, Београду и Пожаревцу, а следеће године и „шпитаљ солдачки“ у Савамали у Београду. Према извештајима Владана Ђорђевића стање у тим болницама било је катастрофално. Биле су смештене у делу касарне (као у Београду) или у делу кафане (као у Чачку). Практично без икаквог особља и неге, а доктор је лекове давао из своје торбе.

Лечење у (војним) болницама није било компликовано и сводило се на хлађење ледом и пуштање крви помоћу пијавица (*Hirudo medicinalis*, *Medicinischer Blutegel*, *Sangsue*). Чак је развијена и права индустрија пијавица која је доносила велику зараду, а начелник војног санитета издао је 1864. год. и распис „Качесџива добре и њиџорешџивелне њијавице“. Болница у Београду („шпитаљ солдачки“ у Савамали) првобитно је била намењена за потребе регрутације која је отпочела 1836: „Где њод може досџеџи војни лекар реџруџивало се џрема лекарском мишљењу“.

Била је предвиђена потребна телесна висина и тежина регрута, а по др Линденмајру скоро 40% регрута ослобађано је због неухрањености. Приликом једне смотре у Крагујевцу он сџм је ослободио 468 војника. Често је војнике ослобађао и кнез Милош који је био суперревизор свих оцена.

Од 1836. почиње формирање и грађанске здравствене службе. Прву цивилну болницу отворио је Јеврем Обреновић 1826. год. у Шапцу, друга је подигнута 1832. у Градишту и потом у Свилајнцу.

Доношењем тзв. Турског устава формира се и одељење унутрашњих дела у оквиру кога је „оделеније карантинско са санитетом“ са др Карлом Пацеком (1807–1876) као првим начелником (17, 18). Указом од

18. јула 1839. год.⁵ за првог начелника санитета гарнизонске војске Србије постављен је др Емерих Линденмајр, гардијски лекар у Крагујевцу, са основним задатком да уреди војну болницу где се одмах поставља аустројски подлекар Мориц Фидлер (19, 20). Међутим, одлука о изградњи војне болнице усвојена је тек 1844. год. Издата су и прва правила о лекарским прегледима и регрутовању војника (21, 22).

Др Емерих Линденмајр (1806-1883) дошао је у Србију 1835. год. за лекара у Шапцу „да њо свом знању и лекарском искусџиву честџиџио и искрено служи“. Службовао је као војни лекар у Шапцу, Крагујевцу и Београду, а од 1845. год. шеф је грађанског и војног санитета. Пензионисан је 1859. год. Поред болнице у Београду, организовао је и гарнизонске болнице у Крагујевцу и Њуприји, уводио је у службу стручно санитетско особље, израдио је и објавио прве прописе и правила санитетске службе у војсци, грађанству и у карантинима, увео је прве учене бабице у српске болнице, основао је Стални лекарски одбор (касније Главни санитетски савет) итд. На место начелника санитета 1847. год. постављен је др Карло Белони (23).

У полувазалној Србији за потребе регрутације, а према наредби „Воено-Полицџајне канцеларије“, 1836. год. оснива се „Солдатски шпитаљ“ у Савамали – прва војна болница у Београду. Болница је имала две просторије, „једну за смешџај болесних војника, друју за лекара и момке који су му њомајали“. Солдатски шпитаљ убрзо је пресељен у део зграде касарне на Палилули (преко пута данашње Ботаничке баште), а др Емерих Линденмајр 1838. год. даје др Пацеку свој „Пројекџај усџројенија шџиџиџаљскоџ“, који није реализован. У болници са око 30 болесничких места (24) постојале су широке клупе, а у болесничким собама на миндерлуцима поређано је онолико сламњача колико је било болесника.

Болесници су добијали расо уместо лимунaде, а лекове је доносио лекар из прве београдске варошке апотеке браће Ивановића. Први управник болнице био је др Карло Белони, који је и становао у болници (25). Исте године, после избијања епидемије, болница се сели у зграду Варошког суда, а убрзо се враћа у Палилулску касарну, где добија целу зграду. Др Белонија на месту управника заменио је др Мајнерт.

Палилулска војна болница имала је у приземљу: две собе за шугаве, собу за мртвaце, купатило и седам магацинских просторија (за кревете, муницију, наоружање и др), а на спрату: собу за официре, собу за послугу, собу за „внуџрене болеснике“ и собу за реконвалесценте. У болници су радили: један лекар, „два момка за њослуживање и две слушкџиње за џрање и рад око мрџиваца“. Забележено је 1838. год. да је у болницу упућен „...некакав џамбас који се џредсџављао за вџџеринара“.

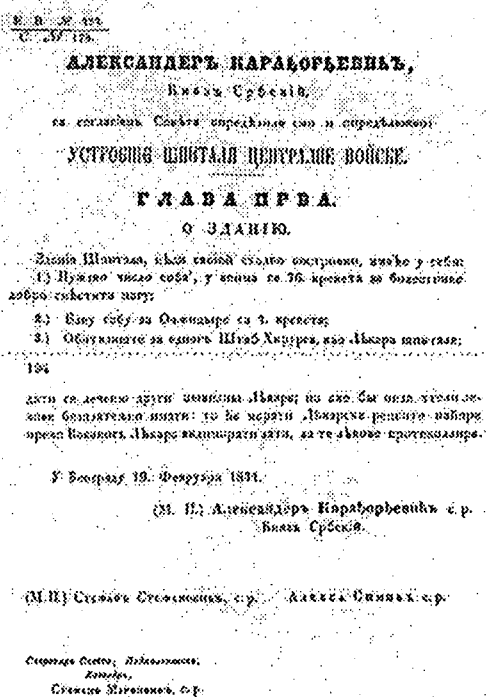
⁴ Интересантно је да колере није било у Далмацији код људи који су пили много вина, јер вино има вибриостатско (или вибрицидно) дејство.

⁵ Исте године окружним лекарима Законом се забрањује политичко деловање „јербо џмају довољно своја њосла“.

У исто време постојала је и болница турске низамске војске преко пута џамије султана Мехмеда.

За потребе новоформиране Милошеве војске (пешечке гарде, гвардије) у Пожаревцу 1831. год. радио је 'ећим гвардије Георгије, а 1836. основана је и војна болница. Први лекар гвардијског шпитаља у Пожаревцу био је Димитрије Капарис, лекар и хирург без дипломе, који је водио болницу све до 25. јануара 1839, када је за лекара постављен др Цомијо. Др Цомијо је „*научно кувању лекова*“ једног артиљерца и поставио га 28. фебруара 1839. год. за свог „лаборанта“. Овај артиљерац је био први болничар српске стајнице војске, а до тада су болеснике неговали други војници, који су се смењивали сваких осам дана. Болница је радила до 1841. год, када је одред прмештен у Београд и Крагујевац, али је поново формирана 1859. год. и са прекидима радила до 1915. год.

Одлука о изградњи нове војне болнице у Београду усвојена је тек 2. марта (19. фебруара) 1844, и то одлуком књаза Александра Карађорђевића (слика 1).

Сл. 1 – Одлука књаза Александра Карађорђевића о изградњи „Војног шпитаља централне војске“.
Београд, 19 фебруар (2. март) 1844. године.

Градња болнице је започета 1846, а завршена је 1848. год. Палилулска болница преселила се у ову болницу на Цветном тргу, која постепено прераста Дунавску сталну војну болницу са 150 болесничких кревета и два одељења: унутрашње и спољашње. Први управник ове болнице био је потпуковник др Јосиф Холец, а касније: др Димитрије Герасимовић, др Светозар Арсенијевић, др Роман Сонденмајер и др Сима Карановић. Од-

луком о оснивању ове војне болнице означен је нови период у раду српског војног санитета, те се овај датум данас слави као Дан Војномедицинске академије у Београду.

У Србију долази све више лекара, углавном из Аустро-Угарске (највише из Војводине, а из Хрватске др Јосиф Панчић) тако да их је 1855. год. било око 30, када је медицину у Паризу завршио државни питомац др Стева Милосављевић, први Србијанац лекар. Године 1862. у војном санитету били су: др Карло Белони, др Максим Николић Мишковић, др Херман Краус, др Јован Петровић (прекрштени др Шауенгел, хирург), др Сава Димитријевић и Димитрије Капарис. Уз њих, 1864. радили су и: др Ковач, др Недок, др Кико и др Вермински. Исте године заслугом министра војног Белимарковића набављено је доста санитетског потрошног и непотрошног материјала, као и 80 кола за превоз рањеника, 50 великих и 25 малих пољских апотека. У војни санитет примљени су др Филип Тајсић (1864. год), др Јосиф Холец (1866), др Сава Петровић (1866, други Србин по реду у војном санитету), др Леонардо Лонткијевић (1867), др Владан Ђорђевић (1870, трећи Србин). У војном санитету 1875. било је 19 лекара, по хронолошком реду: др Карло Белони, др Филип Тајсић, др Сава Петровић, др Владан Ђорђевић, др Јосиф Холец, др Стеван Недок, др Максим Николић Мишковић, др Леонардо Лонткијевић, др Лазар Докић, др Александар Вермински, др Јован Ковач, др Јулијус Ленк, др Петар Остојић, др Илија Милић, др Димитрије Куфас, др Мијаило-Радмио Лазаревић, др Милутин Поповић, др Јован Порубовић и др Јарослав Кужељ. Претходне године били су и: др Калман, др Јован Машин и др Куфар Јулкромберг.

Др Филип Тајсић (око 1842–1919) је био први Србин у српском војном санитету, трећи Србијанац доктор медицине (после Стеве Милосављевића и Милосава Павловића) и трећи начелник санитетске службе (1877–1886). Потicao је из угледне драгачевске породице народних посланика и чиновника. Пошто је завршио (1851–1856) филозофију у Београду, као државни питомац завршио је и медицину у Бечу а потом 11 месеци специјализовао дерматовенерологију у Паризу. После трупне службе био је управник Војне болнице у Крагујевцу, а потом Војне болнице у Београду. У Министарству војном заменио је старог и заслужног др Карла Белонију. Његови савременици кажу да је био више бирократа него војни лекар. Али, ни ту се није показао. Иако је стигао до највишег положаја у војном санитету, на жалост, био је потпуно залутао у медицинском, административном организационом погледу (26). Враћен је као неспособан са ратишта на самом почетку Првог српско-турског рата, а непосредно после рата, на тражење начелника санитета др Владана Ђорђевића да сви лекари дају своја запажања из протеклог рата, он је кратко написао: „*Односно прикуиљених искустава, могао бих своја мишљења дати само као члан комисије, иначе ми то*

редовни њослови, с којима сам и сувише обасуи, не дозвољавају". Као начелник санитета смењен је уочи српско-бугарског рата. Трпео је и жестоке стручне критике од Владана Ђорђевића, који је поводом Тајсићеве монографије „Основи ратне хирургије по Штрмајеру“, поред истицања неписмености у Српском архиву за 1879. год. и у Годишњаку Српске академије наука, написао: „Уколико је нама њознаи сувремени развиѡак хирургије уојише а раине хирургије најосе, нама се чини, да су основи, изложени у овој књизи др Тајсића, ако не савим ѡјреши, а оно у многом ѡреживљени. ...Писац има ѡакву слабоси за ѡушиање крви, да би се она мола назваи њеова научеачка болеси. Он не само да ѡрејоручује венесекцију у свим реакцијама које настујају код већине рањеника, неѡ и ѡсле ѡвреда на ѡлави вели 'може се ѡусији уѡла крви". Још горе критике су претрпеле друге Тајсићеве хируршке књижице: „Завојиште и лазарет по Есмарху“ и „Видање рањеника по др Лансбергеру“, али и радови из области хигијене и опште дијагностике, јер су „исѡод сваке криѡике“. Тајсићу, очигледно, рођаци нису направили никакву услугу или он није знао изабрати.

Вечити српски проблем вођења кадровске политике није био једини. Услед недостатка средстава, а тиме и неопходних услова за рад, др Владан Ђорђевић, ученик великог Теодора Билрота, био је постављен за „војеног лекара виѡоре класе и деловођу (заменик, помоћник) у Саниѡетском одсеку Војеног министарѡива“, а др Милан Јовановић-Батут, ученик Роберта Коха, Луја Пастера и Галтона, постављен је за секретара у Санитетском одељењу Министарства унутрашњих дела. Такође, др Никола Хаѡи Николић, после трогодишњег специјализовања код чувеног берлинског професора гинекологије Шедера и професора хирургије Розеа, постављен је 1886. год. за општинског лекара у Београду. Милан Јовановић-Батут не желећи да „служи као скриба“ одлази у Нови Сад „живећи три године од наслеђеног имања“.

После убиства дечака на Чукур-чесми 2. и 3. јуна 1868. дошло је до сукоба са Турцима на улицама Београда, а 5. јуна 1868. турска посада је гранатирала Београд. После тога у Војну болницу је донесено 15 рањеника, а у Варошку болницу 30 рањеника и 22 мртва. Укупно је било 23 мртва и 45 рањених од којих је 17 умрло. У септембру исте године дошло је до сукоба и у Ужицу. Главни штаб организовао је извлачење рањеника до завојишта и превозење од завојишта до болнице. Сви цивилни доктори (17 са пет помоћника) привремено су примљени у војну службу. Санитетском службом руководили су др Белони и др Линденмајр. Нису уче-

ствовали др Ландак, који је побегао и др Стева Милосављевић, који је био послат у Белгију по пушке. Министарство војно наредило је и формирање привремених војних болница, а прве су формиране у Неготину и Пожеги.

Без икаквог разумевања код војних и државних власти војни санитет вегетира у овом периоду. Исти људи, из истог војног санитета иницијатори су и организатори формирања најзначајнијих струковних удружења. На предлог Владана Ђорђевића формирано је 1872. год. Српско лекарско друштво, исте године када и немачко. У исто време формирано је и његово гласило Српски архив за целокупно лекарство, чији је први број изашао 1874. год.

Др Белони предлаже 1867. год. да Србија приступи Женевској конвенцији, али је предлог одбијен „као неодоѡарајући садашњој ѡолиѡичкој сиѡуацији нашој“. Ако није могло војно-државним путем, могло је другим. Идеју је спровео „деловођа саниѡетѡа у Министарѡиву војном“ др Владан Ђорђевић. После његова два предавања 2. и 8. јануара 1876. год. под насловом „Црвени крст на белој застави“, чији је приход намењен херцеговачким устанцима, већ 25. јануара 1876. одржан је збор на коме је усвојен Статут и Правила новоформираног „Главног српског друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима у време рата“, са девизом „*Militi pro principe, patria et liberate laeso*“ („Војнику који је страдао за књаза, оцаѡину и слободу“). На другој главној скупштини усвојена су нова „Правила Српског Друштва Црвеног Крста“ за добровољну помоћ ратним рањеницима и болесницима“, која су потврђена августа 1877. год (27). Формирање Црвеног крста био је снажан подстицај већ нараслим националним жељама, а Министарство војно већ 2. марта 1876. тражи од Црвеног крста за будући рат, између осталог, 111 лекара и лекарских помоћника, више него што их има и у цивилном и војном санитету заједно (било их је око 70).

А рат је био на помолу. Као и све империје пре и касније, морала је пропасти и Отоманска империја.

Средином XIX века у Србију долазе први учени доктори медицине, потом долазе доктори Срби изван тадашње Србије и убрзо први Србијанци доктори медицине. Убрзо се формирају прве војне болнице и упоредо се почиње са организацијом војног санитета. Због неразумевања и немаштине ова организација тече врло споро и мукотрпно, али војни доктори, као европски ђаци, имају најзапаженију улогу у формирању првих струковних и хуманитарних удружења у чему Србија држи корак са најразвијенијим европским земљама.

LITERATURA

1. *Stefanović Karadžić V.* Serbian history of our time. Beograd: Nolit; 1972. (in Serbian)
2. *Stanojević V.* The first three physicians in the renewed Serbia. *Srp Arh Celok Lek* 1957; 85: 618–21. (in Serbian)

3. *Mihailović V.* The first graduated physicians in the renewed Serbia (I). *Srp Arh Celok Lek* 1937; 39: 8–17. (in Serbian)
4. *Kastratović DS.* History of medicine of the Pozarevac County (1822-1914). Požarevac: Medicinski centar Požarevac; 1991. (in Serbian)
5. *Stupar D.* The Physician and English consul accused of the attempt of poisoning Duke Miloš (1838). *Srp Arh Celok Lek* 1975; 103: 101–6. (in Serbian)
6. *Mihailović V.* The first graduated physicians in the renewed Serbia (III). *Srp Arh Celok Lek* 1938; 40: : 401–8. (in Serbian)
7. *Stanojević V.* History of the Serbian Medical Corps. Our medical experience in the war. Beograd: Zlatibor; 1925. (in Serbian)
8. *Dorđević V.* Loberamus: Greeting the First Congress of Serbian physicians and biologists. The first 100 years in the development of medical profession in Serbia. The First Congress of Serbian physicians and biologists. Book 1. Beograd; Srpsko lekarsko društvo; 1905. p. 45–69. (in Serbian)
9. *Ignjatović M.* Laza K. Lazarević (1851–1891) – part 1. *Vojnosanit Pregl* 2001; 58(6): 695–701. (in Serbian)
10. *Stanojević V.* Šabac and Podrinje in the XIX century Serbian medicine. *Srp Arh Celok Lek* 1958; 86: : 399–403. (in Serbian)
11. *Dorđević V.* History of Serbian Medical Corps. Book 1: 1835-1875. History of Serbian Medical Corps during the first 40 years of its development. Beograd: Ministarstvo vojno; 1879. (in Serbian)
12. *Mihailović V.* From the history of Medical Corps in the renewed Serbia 1804–1860. Beograd: Naučna knjiga; 1951. (in Serbian)
13. *Mihailović V.* Review of health in the renewed Serbia. *Srp Arh Celok Lek* 1940; 42: 32–41. (in Serbian)
14. *Mihailović V.* The first graduated physicians in the renewed Serbia (II). *Srp Arh Celok Lek* 1937; 39: : 128–43. (in Serbian)
15. *Stanojević V.* Dr Jovan Stejić (1803-1853). *Srp Arh Celok Lek* 1957; 85: 905–8.
16. *Mihailović V.* Cholera infections in the renewed Serbia. *Srp Arh Celok Lek* 1941; 43: 75–113. (in Serbian)
17. *Stanojević V.* Karlo Pacek, MD (1807-1876). *Srp Arh Celok Lek* 1958; 86: 135–7. (in Serbian)
18. *Mihailović V.* The first graduated physicians in the renewed Serbia (IV). *Srp Arh Celok Lek* 1938; 40: : 725–34. (in Serbian)
19. *Mihailović V.* The first graduated physicians in the renewed Serbia (V). *Srp Arh Celok Lek* 1938; 40: : 824–41. (in Serbian)
20. Celebration of the 100th anniversary from the foundation of the Medical Corps Department in the renewed Serbia in 1839 [editorial]. *Srp Arh Celok Lek* 1940; 42: : 4–7. (in Serbian)
21. *Arsenić JF.* The first rules about medical examination of soldiers in the Princedom of Serbia 113 years ago. *Vojnosanit Pregl* 1959; (7–8): 670–1. (in Serbian)
22. *Stojiljković MP, Zeljković J, Tadić V.* From the history of the Military Medical Academy: The 1st Military Hospital in Belgrade 1836–1938. *Vojnosanit Pregl* 2002; 59(3): 329–33. (in Serbian)
23. *Ivanić S.* The ones who conducted the Medical Corps Service. *Srp Arh Celok Lek* 1940; 42: 7–23. (in Serbian)
24. *Jovičić A.* History of the development of the Military Medical Academy. *Vojnosanit Pregl* 1996; 53(2): : 149–50. (in Serbian)
25. *Popović V.* Thirty years of work of the Main Military Hospital. The Speech held on December 18th 1938, at the celebration of 100th anniversary of the Military Hospital and the 30th anniversary of the foundation of the Main Military Hospital. Beograd: Arhiv IVMNID VMA; record no. 255–R. (in Serbian)
26. *Stanojević V.* Filip Tajić, MD. *Srp Arh Celok Lek* 1956; 84: 108–13. (in Serbian)
27. *Joksimović H.* The work of our Red Cross in the wars. In: *Stanojević V, editor.* History of the Serbian Medical Corps. Our medical experience in the war. Beograd: Zlatibor; 1925. p. 830–46. (in Serbian)

Рад је примљен 22. IV 2002. год.